

РОЗДІЛ 10 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.111.07(73)-31

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.1.43>

ХРОНОТОП ПРОВІНЦІЙНОГО МІСТЕЧКА В РОМАНІ ЕДІТ ВОРТОН «ЛІТО»

CHRONOTOPE OF A PROVINCIAL TOWN IN EDITH WHARTON'S NOVEL "SUMMER"

Білинська Х.В.,

*orcid.org/0000-0002-6883-3557**асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету ім. Івана Франка*

Метою статті є аналіз особливостей „хронотопу провінційного містечка” в романі Едіт Вортон «Літо». Для її досягнення було сформульовано такі завдання: 1) описати характерні риси цього хронотопу; 2) простежити роль „хронотопу провінційного містечка” в художньому світі зазначеного роману.

Дослідження здійснено за допомогою загальнонаукових (індукція, дедукція, аналіз, синтез) та спеціальних літературознавчих методів – герменевтичного й культурно-історичного.

У процесі дослідження встановлено, що в романі Е. Вортон «Літо» містечко Норс Дормер виконує функцію флорберівського різновиду „хронотопу провінційного містечка”, характерні риси якого виокремив універсальний засновник хронотопної теорії М. Бахтін. Норс Дормер – це місце циклічного побутового часу. Час тут позбавлений поступового історичного перебігу й рухається вузькими колами (коло дня, тижня, місяця тощо), щодня повторюються ті самі побутові дії. Одноманітність буднів у містечку визначає спосіб життя головної героїні роману Черіті Роялл, яку Е. Вортон у типовий для реалістів-натуралістів спосіб показує продуктом спадковості, виховання й суспільного середовища. Її існування втягується в хід загальноприйнятої рутини. Всі спроби героїні вирватися за межі свого оточення зазнають невдачі. Виявлено, що всі події художнього твору формують цикл у житті головної героїні. Дія роману розпочинається в червні, коли Черіті виходить з дому й бачить на безлюдній вулиці самотню постать Луція Гарні, а завершується, коли вона, вагітна від Гарні, повертається до будинку вже в статусі дружини свого опікуна наприкінці літа. Протягом одного літнього циклу вона дорослішає й перетворюється з дев'ятнадцятилітньої дівчини на молоду жінку й майбутню матір.

Доведено, що „хронотоп провінційного містечка” в романі Е. Вортон «Літо» відіграє другорядну роль і слугує своєрідним тлом, на якому відбуваються події й розгортаються більш динамічні часопросторові ряди: „хронотоп зустрічі”, „хронотоп дороги”, „хронотоп великого міста” тощо. Особливості цих хронотопів можуть стати предметом майбутніх літературознавчих досліджень.

Ключові слова: час, простір, реалізм, натуралізм, середовище.

The purpose of this article is to analyze the peculiarities of the „provincial town” chronotope in Edith Wharton's novel «Summer». In order to achieve the purpose, the following tasks have been formulated: 1) to describe the characteristic features of the aforementioned chronotope; 2) to trace its function within the artistic world of «Summer».

The research is based on general scientific methods (induction, deduction, analysis, synthesis) as well as special literary approaches – the cultural and historical one and hermeneutics.

In the course of our research, North Dormer has been proven to function within E. Wharton's novel «Summer» as a Floberian type of the „provincial town” chronotope, whose characteristic features have been pointed out by M. Bakhtin, a world-famous founder of the chronotope theory. North Dormer is a place with cyclic time which is deprived of gradual historic progress and moves on within small circles (the circle of a day, week, month, etc.). The same everyday actions take place regularly. The monotony of everyday life in North Dormer determines Charity Royall's lifestyle. E. Wharton portrays the main heroine as a product of her heredity, upbringing, and social environment, which is typical of naturalistic writers. Charity's existence corresponds to the generally accepted provincial routine. She fails in all of her attempts to get free from the influence of her social environment. It has been found out that the events of the novel form one cycle in Charity's life. The events of the novel begin in June. In the opening scene, the main heroine leaves home to go to work and watches Lucius Harney walk along the empty street. The novel ends at the end of the summer. In the final scene, Charity, pregnant with Harney's child, comes back home as Mr. Royall's wife. So, during one summer cycle she grows into womanhood and turns from a nineteen year old girl into a young woman and future mother.

It has been traced that the „provincial town” chronotope in Edith Wharton's novel «Summer» is of minor importance and serves as a background against which the events of the novel take place and more dynamic chronotopes („the chronotope of the meeting”, „the chronotope of the road”, „the chronotope of the big city”, etc.) function. Peculiarities of these chronotopes may be a subject of further research.

Key words: time, space, realism, naturalism, environment.

Постановка проблеми. Едіт Вортон (1862 – 1937) – відома американська письменниця, тричі номінована на здобуття Нобелівської премії (1927, 1928, 1930), перша в історії літератури жінка-лауреат Пулітцерівської премії (1921), почесна докторка Єльського університету (1923). Її творча спадщина багата й різноманітна. Перу авторки належить близько 17 романів, 7 повістей, 85 оповідань, а також 3 збірки поезій, мемуари, численні дорожні нотатки, розвідки в галузі літератури, архітектури й дизайну. Вплив Е. Вортон на розвиток англо-американського літературного процесу початку ХХ ст. важко переоцінити. Її творами захоплювалися як уже визнані на той час класики англо-американської літератури (Г. Джеймс), так і представники нової генерації митців (О. Гакслі, Дж. Конрад, Ф. С. Фіцджеральд).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Е. Вортон стало залишається об'єктом численних англомовних досліджень. Її вивченню присвячені праці таких літературознавців, як М. Белл [1], Д. Кемпбелл [2], Ш. Кім [3], Г. Лі [4], Б. Невіуса [5], Л. Рубіна [6] та багатьох інших. В українському ж літературознавстві творчість Е. Вортон присутня несистемно й фрагментарно. Окремі особливості її прози аналізуються в наукових статтях Ю. Матасової [7], С. Пригодія [8], С. Тузкова [9]. Проте питання про специфіку хронотопів у художніх творах авторки як невід'ємної складової її художнього світу у зазначених працях не піднімається. Не вдаються вітчизняні дослідники й до інтерпретації одного з найвідоміших романів Е. Вортон «Літо», який посідає особливе місце серед романного доробку авторки, адже на відміну від більшості її прозових творів основні події роману розгортаються не на тлі світських подій із життя елітарних кіл, а серед провінційних пейзажів Нової Англії.

Постановка завдання. Отож, метою нашого дослідження є проаналізувати хронотоп провінційного містечка в романі «Літо». Для досягнення цієї мети сформульовано наступні завдання: 1) окреслити характерні риси „хронотопу провінційного містечка”; 2) простежити його функцію в художньому світі зазначеного роману.

Методологія дослідження. Сформульовані завдання зумовили використання таких спеціальних методів літературознавчого дослідження як герменевтичного й культурно-історичного. Герменевтичний підхід дозволив здійснити інтерпретацію роману Е. Вортон «Літо», зокрема дослідити його часопросторові особливості, а культурно-історичний – простежити вплив тенденцій тогочасного літературного процесу на побудову

художнього світу, а відповідно й часопростору в зазначеному романі. Застосовувалися також загальнонаукові методи наукового пізнання, а саме: аналізу, синтезу, індукції, дедукції.

Виклад основного матеріалу. З 30-тих років ХХ ст. і по сьогодні значне місце в літературознавчих дослідженнях займає аналіз проблеми часопросторових координат художнього твору. Серед корифеїв у вивченні проблем часу, простору та часопростору можна згадати М. Бахтіна [10], А. Бергсона [11], Р. Інгардена [12], Д. Ліхачова [13], Ю. Лотмана [14] та інших. Часопросторова проблематика залишається однією з найактуальніших і для сучасного літературознавства. Дослідження часопросторових характеристик художнього твору дозволяє простежити самотність творчості окремого письменника, окреслити характерні риси його поезики, а тому майже кожна літературознавча праця сьогодні тією чи іншою мірою містить аналіз особливостей часопростору. Серед українських вчених, у працях яких аналізуються різні аспекти художнього часу, простору й часопростору, можна відзначити Н. Григораш, Н. Копистянську [15], В. Коркішко [16] та багатьох інших.

Термін хронотоп (у дослівному перекладі з грецької – „часопростір”) було введено в літературознавчий дискурс М. Бахтіним, всесвітньо-відомим засновником хронотопної теорії. Під „хронотопом” вчений розуміє взаємозв'язок часових і просторових координат художнього твору: «Суттєвий взаємозв'язок часових і просторових відносин, що є художньо засвоєні в літературі, ми називатимемо хронотопом (що дослівно означає „часопростір”)» [10, с.234] (*тут і далі – пер. Х.Б.*). Вирішальна роль у цьому взаємозв'язку відводиться художньому часу: «час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії» [10, с. 235]. Хронотоп окреслює єдність художнього твору і має важливе жанрове значення, оскільки за М. Бахтіним «<...> жанр, як і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом» [10, с. 235]. Водночас вчений наголошує на тому, що в межах одного художнього твору можуть співіснувати різні хронотопи, переплітаючись, протиставляючись, а то й перебуваючи в більш складних взаємовідносинах.

Аналізуючи світовий літературний процес на різних етапах його розвитку від античних часів до ХХ ст. у дослідженні «Форми часу й хронотопу в романі», М. Бахтін виокремлює й докладно описує численні види хронотопів („хронотоп зустрічі”, „хронотоп дороги”, „хронотоп замку”

тощо). Одним із них і є, власне, „хронотоп провінційного містечка”, присутній у багатьох романах XIX ст. За М. Бахтіним, міщанське провінційне містечко має кілька різновидів, серед яких ідилічне, властиве письменникам-регіоналістам, і флоберівське, хоча й створене не самим Г. Флобером. Вчений вдається до докладного аналізу саме флоберівського провінційного містечка, властивого роману «Мадам Боварі». Він зазначає: «Таке містечко – це місце циклічного побутового часу, тут не відбувається жодних подій <...>. Час тут позбавлений поступового історичного перебігу й рухається вузькими колами: коло дня, коло тижня, місяця, коло всього життя. <...> Щодня повторюються ті самі побутові дії, ті самі теми розмов, слова тощо. У цьому часі люди їдять, п'ють, сплять, заводять дружин, коханок <...>, плетуть дрібні інтриги, сидять у своїх крамницях чи конторах, грають у карти, пліткують» [10, с. 396]. М. Бахтін вважає приклади цього часу простими й грубо матеріальними, таким, що «<...> міцно зрослися з побутовими локальностями: з будиночками й кімнатками містечка, сонними вулицями, пилом та мухами, клубами, більярдними тощо» [10, с. 396]. У зв'язку зі своєю природою, доводить вчений, «цей липкий, густий час, що наче повзе в просторі» [10, с. 396], не може бути основним часом роману й радше застосовується романістами як другорядний час, тло, на якому розгортаються події й проявляються більш енергійні часові ряди.

Поетика Г. Флора, з іменем якого М. Бахтін пов'язує розвиток оного з підвидів „хронотопу провінційного містечка”, а також інших французьких реалістів була близька Е. Вортона як письменниці. Вона завжди з пієтетом ставилася до французької культури, вільно володіла французькою мовою, провела у Франції більшу частину життя, була особисто знайома з багатьма французькими митцями й інтелектуалами, зокрема з А. Бергсоном, П. Бурже, А. Жідом. Е. Вортона високо цінувала здобутки французької літератури, у своїх літературознавчих розвідках (збірка есе 1925-го року «Як писати художню літературу (The Writing of Fiction)») аналізувала специфіку творчих методів великих французьких письменників, серед яких Стендаля, Г. Флобера, О. де Бальзака, Е. Золя, Г. де Мопассана, М. Пруста, а ідеї французьких реалістів-натуралістів мали значний вплив на формування її власного художнього методу. У творчості Г. Флобера. Е. Вортона, перш за все, вражало його виняткове вміння різносторонньо й живо зображувати всі глибини людського існування навіть в умовах найубогішої

буденності. Так, у збірці есе «Як писати художню літературу» письменниця зазначає: «<...> як показують твори Флобера, Тургенєва, Стівенсона й Мопассана, справжнє досягнення – це здатність наповнити навіть крихітний простір невечерним об'ємом повітря» [17, с. 71]. Е. Вортона намагається досягти схожого ефекту у власній прозі, створюючи максимально правдоподібних, живих персонажів, наділених як позитивним, так і негативними рисами характеру, що часто унеможливило однозначне трактування їхньої поведінки.

У творах авторки не залежно від часу їх написання докладно аналізуються особливості спадковості й виховання персонажів, їхньої взаємодії з навколишнім середовищем, адже відповідно до постулатів натуралістичної школи Е. Золя саме ці фактори відіграють ключову роль при становленні особистості. Середовищем у творах письменниці найчастіше виступають вищі кола суспільства. Як представниця давнього й впливового нью-йоркського роду (дівоче прізвище письменниці – Джонс), Е. Вортона детально описує їхній побут та будні, манери, звичаї, способи проводити час, простежує розбещувальний вплив тривіального світського товариства на життя та долю окремої людини. У романі «Літо», події якого у нетиповий для письменниці спосіб розгортаються не у фешенебельних місцях, а на провінційних теренах Нової Англії, функцію середовища виконують мешканці невеличкого поселення Норс Дормер. Тобто, як і в романі Г. Флобера «Мадам Боварі», місцем дії в романі Е. Вортона «Літо» служить провінційне містечко: саме на цьому тлі розгортатимуться конфлікти, відбуватиметься становлення героїв.

Норс Дормер – глухе, віддалене поселення, заледве обізнане з тим, що відбувається в світі. Чи не єдиними осередками культурного й громадського життя на цих теренах є церква, бібліотека й міська рада з поштовим відділенням, у приміщенні якої розташовується також офіс містера Ройялла, єдиного юриста в окрузі. Ось як містечко бачиться головній героїні роману Черіті Ройялл: «воно розкинулося посеред пагорбів, обвітрене вітрами, обпалене сонцем. Люди покидали його. Залізна дорога, трамваї, телеграф – всі ті сили, які в сучасних громадах поєднували одне життя з іншим, обходили його стороною. Тут не було крамниць, театрів, лекцій, ділових кварталів, лише церква, у яку всі ходили по неділях та й то, якщо дозволяв стан доріг, і бібліотека, до якої за останні двадцять років не надходило жодних нових книжок, а старі ніхто не читав, і вони нищилися від довгого лежання на сирих полицях» [18, с. 109].

Норс Дормер – це місце циклічного часу. Тут не відбувається жодних подій, час пливе монотонно, щодня повторюються ті самі побутові дії. «Нічого не змінюється в Норс Дормері. Люди просто звикають» [18, с. 172], – зазначає головна героїня. Атмосфера в містечку – задушлива. Сусіди слідкують один за одним, розпускають плітки. Люди рідко заводять приязні стосунки між собою й до оточуючих ставляться насторожено. «<...> коли живеш в місті на кшталт Норс Дормер, достатньо просто щодня зустрічати тих самих людей на вулиці, щоб їх зненавидіти» [18, с. 130], – каже Черіті. Рівень добробуту місцевих мешканців здебільшого низький. Бідність змушує їх важко працювати, тому на вулицях містечка рідко трапляються перехожі. «Вулиці Норс Дормера безлюдні в усі пори дня, а о третій годині червеневого пообіддя особливо, адже ті працездатні чоловіки, що ще залишилися, йшли на роботу в поле чи ліс, а жінки зоставалися вдома, виконуючи марудну хатню роботу» [18, с.108], – ідеться в романі.

Одноманітність містечкових буднів впливає на спосіб життя головної героїні, втягуючи її існування в хід загальноприйнятої рутини, хоча вона й не корінна мешканка, адже походить з „Гори” – місця проживання волоцюг, повій, злочинців й інших декласованих елементів, розташованого за межами міста, звідки її забрав опікун містер Роялл у п’ятилітньому віці. Кожен наступний день, тиждень, місяць тощо в житті Черіті Ройялл схожий на попередній. Щовівторка й щочетверга вона виконує обов’язки бібліотекарки. Її робочий день триває з 15.00 до 17.00, проте двері бібліотеки зазвичай зачиняються уже о пів на п’яту. Вона, як і інші містянки, порасться по дому, займається рукоділлям, пліткує, бореться проти дрібних інтриг, які за її спиною плетуть інші дівчата. Спершу такий спосіб життя цілком задовільняє героїню. Проте в процесі дорослішання кругозір Черіті розширюється, досвід збагачується й погляди на власне життя змінюються. Вона мріє перебраться у велике місто на зразок Неттлетона, що порівняно з Норс Дормером виглядає, як справжній мегаполіс. Щоб підкреслити замкненість героїні в межах простору провінційного містечка, його задушливу атмосферу, Е. Вортон порівнює її дім і місце роботи з «в’язницею» [18, с. 110] та «склепом» [18, с. 111, 128, 132]. Цікаво, що жоден відвідувач бібліотеки родом з містечка не помічає затхлості бібліотечного приміщення. Єдиним, хто звертає на увагу на задуху в приміщенні й пропонує його провітрити, є нью-йоркець Луція Гарні. У такий спосіб авторка наче наголошує на його зв’язку з великим

світом, відмінності від місцевих мешканців, для яких така замкнута атмосфера вже стала нормою.

Перша поїздка Черіті Роялл до Неттлетона, організована місцевим священиком, змушує її по-іншому поглянути на себе, задуматися про власну провінційність і неосвіченість: «Ця ініціатива показала їй, що Норс Дормер насправді – невеличке місце. У ній прокинулася жадова знань, якої так і не змогла пробудити посада наглядачки місцевої бібліотеки» [18, с. 108]. Прагнення Черіті вирватися за межі свого середовища спонукає її займатися самоосвітою, хоча з часом гасне, адже «як виявилось, набагато легше вірити в те, що Норс Дормер – це центр Всесвіту, ніж продовжувати читати» [18, с. 109]. Несхожість на решту провінційних чоловіків є тією рисою, що приваблює її до молодого нью-йоркського архітектора Луція Гарні: «<...> він мав у собі силу, яку, напевно, дає життя у великих містах» [18, с.133], – тоді як її власні бідність, провінційність і неосвіченість є основними перепонами для розвитку їхніх стосунків: «освіта й можливості утворили між ними величезну прірву, яку жодне зусилля з її боку не змогло б подолати. Тож навіть коли молодість і захоплення притягували його найсильніше, будь-яке випадкове слово чи несвідомий натяк, здавалося, могли б скинути її в безодню» [18, с. 146]. Черіті Роялл і Луцій Гарні, фактично, виступають типовими представниками своїх соціальних середовищ: вона – провінційного, а він – світського, – що характерно для реалістично-натуралістичної прози. Те, що всі спроби героїні вирватися за межі Норс Дормера зазнають невдачі, видається очікуваним, адже поразка героя в протистоянні з навколишнім суспільним середовищем є поширеною сюжетною домінантою серед художніх творів з натуралістичною поетикою. Для прикладу можна згадати невдалу спробу Ентъена Лантьє відстояти інтереси шахтарів в боротьбі з капіталістами в романі Е. Золя «Жерміналь», поразку Лестера Кейна в боротьбі з родичами за право самому обрати дружину в романні Т. Драйзера «Дженні Герхардт» чи невдачі родини Джоудів у пошуку кращої роботи під час Великої депресії в романі Дж. Стейнбека «Грона гніву».

Показово, що дія роману розпочинається в червні епізодом, коли Черіті Роялл виходить з дому на роботу й бачить на безлюдній вулиці самотню постать чужинця Луція Гарні, а закінчується, коли наприкінці літа вона, вагітна від Гарні, повертається додому вже в статусі місис Роялл, дружини свого колишнього опікуна. У такий спосіб події роману наче формують один літній цикл у її житті: вона

перетворюється з дев'ятнадцятилітньої дівчини на молоду дружину й майбутню матір.

Висновки. „Хронотоп провінційного містечка” в романі Е. Вортон «Літо» містить виокремлені М. Бахтіним ознаки флюберівського провінційного містечка. Час у цьому часопросторовому ряді – циклічний і рухається вузькими колами, щодня повторюються ті самі побутові дії. Всі події роману відбуваються протягом одного літа й утворюють собою цикл із життя головної героїні, для якої на зміну дівоцтву приходить етап материнства. Цей

хронотоп використовується в художньому творі як тло, на якому розгортаються події й проявляються більш динамічні часопросторові ряди – „хронотоп дороги”, „хронотоп зустрічі”, „хронотоп великого міста” тощо – які можуть стати предметом наступних літературознавчих досліджень. Вважаємо, що вивчення особливостей творчості Е. Вортон як однієї з центральних постатей американської літератури кінця XIX–початку XX століття є наймовірно важливим для кращого розуміння тогочасного літературного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bell M. Edith Wharton and Henry James : the Literary Relation. *PMLA*. 1959. Vol. 74, № 5. P. 619–637.
2. Campbell D. «Where are the ladies?» Wharton, Glasgow, and American Women Naturalists. *Studies in American Naturalism*. 2006. No 1&2. Vol. 1. P. 152–168.
3. Kim Sh. Edith Wharton and Epiphany. *Journal of Modern Literature*. 2006. Vol. 29, No. 3. P. 150–175.
4. Lee H. Edith Wharton. London : Pilmico, 2013. 853 p.
5. Nevius B. Edith Wharton: A Study of Her Fiction. Berkeley: U of California P, 1953. 271 p.
6. Rubin L. Aspects of Naturalism in Four Novels by Edith Wharton. *Twentieth Century Literature*. 1957. Vol. 2, No. 4. P. 182–192.
7. Матасова Ю. Психоаналіз та архетипіка оповідання Е. Вортон «The Dilettante». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2010. № 43. С. 47–49.
8. Пригодій С. М. Мистецький дискурс роману Едіт Вортон «Дім сміху». *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2010. № 25. С. 306–322.
9. Тузков С. А. Автор – Герой – Читатель : мотив игры в готической новелле. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2015. № 17. С. 100–103.
10. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. М. : Художественная литература, 1975. 504 с.
11. Bergson H. Matter and Memory. Dover Publications, 2012. 368 p.
12. Ингарден Р. Книжечка о человеке. Москва : Издательство Московского университета, 2010. 208 с.
13. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы. М. : Наука, 1979. 360 с.
14. Лотман Ю. М. Об искусстве. СПб. : Искусство – СПб, 1998. 704 с.
15. Копистянська Н., Григораш Н. Напрями вивчення часу і простору в літературознавстві слов'янського світу. *Слов'янські літератури : матеріали XIII міжнар. конгресу славистів (Любляна, 15–21 серпня 2003 р.)*. Київ, 2003. С. 5–35.
16. Коркішко В. О. Часопростір як формотворча категорія художнього тексту. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. № 23. С. 388–395.
17. Wharton E. The Writing of Fiction. New York, London : Charles Scribner's Sons. 1925. 178 p.
18. Wharton E. Ethan Frome. Summer. Bunner Sisters. Everyman's Library, 2008. 366 p.